

Amirova Gulnoza Rashitovna
Shahrisabz davlat pedagogika instituti
assistent o'qituvchisi
amirovagulnoza505@gmail.com

INTENSIV BAHOLASH MEXANIZMLARI VA ULARNING TA'LIM JARAYONIDAGI MOTIVATSION TA'SIRI

Annotatsiya. Mazkur maqolada intensiv baholash mexanizmlarining ta'lim jarayonidagi motivatsion ta'siri tahlil qilinadi. Baholashni faqat natijani aniqlovchi vosita sifatida emas, balki o'quvchilarning o'quv-biluv faoliyatini faollashtiruvchi pedagogik instrument sifatida qo'llash zaruriyati asoslanadi. Formatif baholash, diagnostik testlar, refleksiv yozuvlar, reytingli baholash va o'zaro baholash kabi intensiv usullar orqali o'quvchilarda o'z-o'zini anglash, mas'uliyat, o'rganishga qiziqish va ijobiy raqobat muhitini shakllantirish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Maqolada metodik yondashuvlar, amaliy tajribalar va baholashning motivatsion funksiyalari asosida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari yoritiladi.

Kalit so'zlar: intensiv baholash, formatif baholash, diagnostik testlar, o'zaro baholash, reytingli baholash, motivatsiya, o'quv-biluv faoliyati, refleksiya, pedagogik monitoring, ta'lim samaradorligi.

MECHANISMS OF INTENSIVE ASSESSMENT AND THEIR MOTIVATIONAL IMPACT ON THE EDUCATIONAL PROCESS

Annotation. This article analyzes the motivational impact of intensive assessment mechanisms on the educational process. Assessment is viewed not merely as a tool for measuring outcomes, but as a pedagogical instrument that stimulates students' learning activity. Through formative assessment, diagnostic tests, reflective writing, rating-based evaluation, and peer assessment, the study explores how self-awareness, responsibility, learning interest, and a positive competitive environment can be fostered. The article presents methodological approaches, practical experiences, and the motivational functions of assessment as a means to enhance educational effectiveness.

Key words: intensive assessment, formative evaluation, diagnostic tests, peer assessment, rating system, motivation, learning activity, reflection, pedagogical monitoring, educational effectiveness.

МЕХАНИЗМЫ ИНТЕНСИВНОГО ОЦЕНИВАНИЯ И ИХ МОТИВАЦИОННОЕ ВЛИЯНИЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС

Аннотация. В статье анализируется мотивационное влияние механизмов интенсивного оценивания на образовательный процесс. Оценивание рассматривается не только как средство фиксации результатов, но и как педагогический инструмент, активизирующий познавательную деятельность учащихся. Через формативное оценивание, диагностические тесты, рефлексивные записи, рейтинговую и взаимную оценку раскрываются возможности формирования самосознания, ответственности, интереса к обучению и позитивной конкуренции. В статье представлены методические подходы, практический опыт и мотивационные функции оценивания как средства повышения эффективности обучения.

Ключевые слова: интенсивное оценивание, формативная оценка, диагностические тесты, взаимная оценка, рейтинговая система, мотивация, познавательная активность, рефлексия, педагогический мониторинг, эффективность обучения.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimi o'quvchilarning bilim olish jarayonini faollashtirish, ularni mustaqil fikrlashga, ijodiy yondashishga va o'z-o'zini baholashga yo'naltirish tamoyillariga asoslanmoqda. Bu jarayonda baholash faqatgina natijani aniqlovchi vosita emas, balki o'quvchilarning o'quv-biluv faoliyatini rag'batlantiruvchi, ularni o'z salohiyatini namoyon etishga undovchi pedagogik mexanizm sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, intensiv baholash usullari — formatif, diagnostik, reytingli, refleksiv va o'zaro baholash shakllari — o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

An'anaviy baholash tizimida o'quvchi ko'pincha passiv qabul qiluvchi sifatida ishtirok etadi. Baholash natijasi ko'proq yakuniy ball, imtihon natijasi yoki o'qituvchi fikri bilan cheklanadi. Bunday yondashuv o'quvchining o'z-o'zini anglash, o'z fikrini ifodalash, xatolarni tahlil qilish va o'z ustida ishlash motivatsiyasini pasaytiradi. Shu bois, zamonaviy pedagogikada baholashning intensiv, ko'p komponentli va jarayonni qamrab oluvchi shakllarini joriy etish zaruriyati tug'ilmoqda.

Intensiv baholash mexanizmlari o'quvchilarning o'quv faoliyatini real va dinamik tarzda aks ettiradi. Bu mexanizmlar o'quvchining bilim darajasini, fikrlash uslubini, muammoga yondashuvini, refleksiv salohiyatini va ijtimoiy faolligini baholashga xizmat qiladi. Ayniqsa, formatif baholash — ya'ni o'qitish jarayonida doimiy ravishda beriladigan mulohazalar, tavsiyalar va tahlillar — o'quvchining o'zini rivojlantirishga bo'lgan ichki ehtiyojini kuchaytiradi. Bu esa o'z navbatida o'quvchining motivatsiyasini oshiradi, o'qishga bo'lgan qiziqishini mustahkamlaydi va o'z-o'zini baholash madaniyatini shakllantiradi.

Ta'lim jarayonida motivatsiya — bu o'quvchining bilim olishga bo'lgan ichki va tashqi rag'batidir. Motivatsiya kuchli bo'lgan taqdirda o'quvchi o'z faoliyatini ongli, izchil va maqsadli tarzda tashkil etadi. Baholashning motivatsion ta'siri esa o'quvchining o'z yutuqlarini ko'rishi, xatolarini anglashi, o'z ustida ishlashga intilishi va o'z salohiyatini baholashi orqali namoyon bo'ladi. Shu bois, baholash tizimi faqatgina nazorat vositasi emas, balki o'quvchini rivojlantiruvchi, rag'batlantiruvchi va yo'naltiruvchi pedagogik instrument sifatida qaralishi lozim.

Intensiv baholash mexanizmlarining motivatsion ta'siri bir necha yo'nalishda namoyon bo'ladi:

- Refleksiv rivojlanish: O'quvchi o'z fikrini tahlil qiladi, xatolarini anglaydi va o'z ustida ishlashga intiladi.
- Ijobiy raqobat muhitini shakllantirish: Reytingli baholash orqali o'quvchilar o'z yutuqlarini solishtiradi, o'zini rag'batlantiradi.
- O'zaro baholash orqali ijtimoiy faollikni oshirish: Guruhli ishlarda o'quvchilar bir-birini baholaydi, konstruktiv fikr bildiradi.
- Diagnostik baholash orqali individual yondashuvni ta'minlash: Har bir o'quvchining ehtiyojiga mos ta'lim strategiyasi ishlab chiqiladi.
- Formativ baholash orqali o'quv jarayonini doimiy qo'llab-quvvatlash: O'qituvchi tomonidan berilgan mulohazalar o'quvchining o'zini anglashiga yordam beradi.

Zamonaviy ta'limda baholashning motivatsion funksiyasi pedagogik monitoring, portfel usuli, o'z-o'zini baholash jurnallari, refleksiv yozuvlar, elektron platformalar orqali amalga oshirilmoqda. Bu vositalar o'quvchining o'z rivojlanishini kuzatish, tahlil qilish va baholash imkonini beradi. Ayniqsa, raqamli ta'lim muhitida baholashning interaktiv, vizual va tezkor shakllari o'quvchining faolligini oshiradi.

Mazkur maqolada intensiv baholash mexanizmlarining nazariy asoslari, metodik yondashuvlari, amaliy shakllari va motivatsion ta'siri tahlil qilinadi. Baholashning o'quvchiga ta'sir etuvchi psixologik, didaktik va sotsiopedagogik jihatlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, o'qituvchining baholashdagi roli, mulohaza berish madaniyati, baholash mezonlarining adolatligi va o'quvchining o'zini anglash salohiyati asosida baholashning samaradorligi yoritiladi.

Maqola ta'lim jarayonida baholashni faqat nazorat vositasi sifatida emas, balki o'quvchini rivojlantiruvchi, rag'batlantiruvchi va yo'naltiruvchi pedagogik mexanizm sifatida taklif etadi. Bu

yondashuv orqali o'quvchilarning o'quv-biluv faoliyati faollashadi, o'z-o'zini anglash, mas'uliyat, ijodkorlik va mustaqil fikrlash ko'nikmalari shakllanadi. Shu tariqa, intensiv baholash metodikasi ta'lim samaradorligini oshirish, o'quvchilarning motivatsiyasini kuchaytirish va shaxsiy rivojlanishni ta'minlashda strategik ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot obyekti va qo'llanilgan metodlar. Mazkur tadqiqotning obyekti — umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'quvchilarning o'quv-biluv faoliyatini faollashtirish jarayonida qo'llaniladigan intensiv baholash mexanizmlaridir. Tadqiqotda baholashning formatif, diagnostik, reytingli, refleksiv va o'zaro shakllari orqali o'quvchilarning motivatsiyasi, o'z-o'zini anglash darajasi, bilim olishga bo'lgan qiziqishi va ijtimoiy faolligi tahlil qilinadi.

Tadqiqot subyekti sifatida 7–9-sinf o'quvchilari, ularning o'qituvchilari va baholash jarayonida ishtirok etuvchi pedagogik mutaxassislar tanlab olingan. O'quvchilarning bilim olishga bo'lgan munosabati, baholashga nisbatan psixologik reaksiyalari, o'z-o'zini baholash ko'nikmalari va motivatsion o'sish dinamikasi asosiy tahlil mezonlari sifatida belgilangan.

Tadqiqot metodlari:

Tadqiqotda quyidagi ilmiy-pedagogik metodlardan foydalanildi:

✚ **Nazariy tahlil metodi** — baholashning pedagogik va psixologik asoslari, motivatsiya nazariyalari, zamonaviy baholash texnologiyalari bo'yicha ilmiy adabiyotlar, maqolalar, me'yoriy hujjatlar o'rganildi.

✚ **Empirik kuzatuv metodi** — o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi faolligi, baholashga bo'lgan munosabati, motivatsion holati amaliy mashg'ulotlar davomida kuzatildi.

✚ **So'rovnomalar va intervyu metodi** — o'quvchilar va o'qituvchilarga maxsus tuzilgan savolnomalar orqali baholashning motivatsion ta'siri bo'yicha fikrlar olindi.

✚ **Eksperimental metod** — baholashning turli shakllari (formatif, reytingli, o'zaro baholash)ni qo'llagan holda o'quvchilarning o'quv faolligi va motivatsiyasi o'rganildi.

✚ **Statistik tahlil metodi** — olingan natijalar sonli ko'rsatkichlar asosida tahlil qilindi, jadval va grafiklar orqali taqqoslashlar amalga oshirildi.

✚ **Refleksiv tahlil metodi** — o'quvchilarning o'z fikrlarini yozma tarzda ifodalashi, o'z rivojlanishini baholashi asosida ichki motivatsiya darajasi aniqlandi.

Mazkur metodlar bir-birini to'ldiruvchi tarzda qo'llanilib, tadqiqotning nazariy asoslanishi, amaliy ishonchliligi va ilmiy xulosalarining ob'ektivligini ta'minlashga xizmat qildi.

Olingan natijalar va ularning tahlili. Tadqiqot davomida umumiy o'rta ta'lim muassasalarida 7–9-sinf o'quvchilari bilan olib borilgan eksperimental mashg'ulotlar asosida intensiv baholash mexanizmlarining ta'lim jarayoniga ta'siri o'rganildi. Baholashning formatif, diagnostik, reytingli, refleksiv va o'zaro shakllari qo'llanilgan holda o'quvchilarning o'quv-biluv faolligi, motivatsiyasi, o'z-o'zini anglash darajasi va ijtimoiy faolligi tahlil qilindi.

1. Formatif baholashning ta'siri

O'qituvchilar tomonidan berilgan muntazam mulohazalar, tavsiyalar va rag'batlantiruvchi fikrlar o'quvchilarda o'z ustida ishlashga bo'lgan ichki ehtiyojni kuchaytirdi. 85% o'quvchi formatif baholash orqali o'z xatolarini anglab, keyingi mashg'ulotlarda ularni tuzatishga harakat qilgan. Bu esa o'quvchilarning refleksiv fikrlashini va o'z-o'zini baholash ko'nikmasini rivojlantirdi.

2. Reytingli baholashning motivatsion ta'siri

O'quvchilar o'z natijalarini guruhdagi boshqa tengdoshlar bilan solishtirish orqali ijobiy raqobat muhitida faol ishtirok eta boshladilar. Reyting jadvallari, yutuqlar jadvali va individual o'sish dinamikasi orqali o'quvchilar o'z yutuqlarini ko'ra oldilar. 78% o'quvchi reytingli baholashni o'zini rag'batlantiruvchi omil sifatida baholagan.

3. O'zaro baholash va ijtimoiy faollik

Guruhli ishlarda o'quvchilar bir-birining ishini baholash, konstruktiv fikr bildirish va tavsiya berish orqali ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini rivojlantirdilar. 72% o'quvchi o'zaro baholash jarayonida o'z fikrini erkin ifodalagan, boshqalarning nuqtai nazarini inobatga olgan va murosaga kelish ko'nikmasini namoyon etgan.

4. Diagnostik baholash orqali individual yondashuv

Dastlabki va oraliq testlar orqali o'quvchilarning bilim darajasi, qiyinchiliklari va o'sish nuqtalari aniqlanib, individual ta'lim strategiyalari ishlab chiqildi. Bu yondashuv o'quvchilarning o'z ehtiyojlarini anglashiga va o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirishga xizmat qildi. 81% o'quvchi diagnostik baholashni foydali deb topgan.

5. Refleksiv yozuvlar va o'z-o'zini baholash

O'quvchilar o'z fikrlarini yozma tarzda ifodalash, o'z rivojlanishini tahlil qilish va kelgusi maqsadlarni belgilash orqali ichki motivatsiyani kuchaytirdilar. 74% o'quvchi refleksiv yozuvlar orqali o'z o'quv strategiyasini shakllantirishga intilgan.

Umumiy tahlil

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, intensiv baholash mexanizmlari o'quvchilarning o'quv-biluv faoliyatini faollashtirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Baholashning motivatsion funksiyasi o'quvchilarda:

- ✓ o'z-o'zini anglash,
- ✓ o'z fikrini ifodalash,
- ✓ xatolarni tahlil qilish,
- ✓ o'z ustida ishlash,
- ✓ ijtimoiy muloqotda faollik,
- ✓ o'qishga bo'lgan ichki qiziqish

kabi ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qilgan. Bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, o'quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyasini rivojlantirishda muhim omil bo'lib chiqdi.

Xulosa. Zamonaviy ta'lim jarayonida baholashning faqat nazorat vositasi sifatida emas, balki o'quvchini rag'batlantiruvchi, yo'naltiruvchi va rivojlantiruvchi pedagogik mexanizm sifatida qo'llanilishi ta'lim samaradorligini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, intensiv baholash mexanizmlari — formatif, diagnostik, reytingli, refleksiv va o'zaro baholash shakllari — o'quvchilarning o'quv-biluv faoliyatini faollashtirish, motivatsiyasini kuchaytirish va o'z-o'zini anglash darajasini oshirishda samarali vosita hisoblanadi.

Baholashning motivatsion funksiyasi o'quvchilarda o'z fikrini erkin ifodalash, xatolarni tahlil qilish, o'z ustida ishlashga intilish, ijtimoiy muloqotda faollik va o'qishga bo'lgan ichki qiziqishni shakllantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, formatif baholash orqali berilgan mulohazalar, reytingli baholashdagi yutuqlar jadvallari va refleksiv yozuvlar o'quvchilarning o'z rivojlanishini anglashiga, maqsadli harakat qilishiga va o'z salohiyatini namoyon etishiga zamin yaratadi.

Shu bois, intensiv baholash metodikasini ta'lim jarayoniga integratsiyalash, baholash mezonlarini adolatli va shaffof tuzish, o'quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda baholash strategiyalarini ishlab chiqish zarur. Bu yondashuv o'quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish, ta'lim sifatini oshirish va pedagogik jarayonni insonparvarlik tamoyillariga moslashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kelgusida intensiv baholash mexanizmlarini raqamli ta'lim muhitiga moslashtirish, interaktiv platformalar orqali baholashni avtomatlashtirish, o'quvchilarning refleksiv salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan metodik qo'llanmalarni ishlab chiqish ta'lim tizimining innovatsion rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Black, P., & Wiliam, D. (1998). Assessment and Classroom Learning. Assessment in Education: Principles, Policy & Practice, 5(1), 7–74.
2. Jalolov, J.J. (2020). Pedagogik mahorat. — Toshkent: TDPU nashriyoti.
3. Musayeva, M. (2021). Ta'limda baholash texnologiyalari. — Samarqand: SamDU.
4. Sadler, D.R. (1989). Formative Assessment and the Design of Instructional Systems. Instructional Science, 18(2), 119–144.

5. Qodirova, D. (2022). O'quvchilarning o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini shakllantirish metodikasi. — Toshkent: Ma'rifat.
6. Brookhart, S.M. (2013). How to Create and Use Rubrics for Formative Assessment and Grading. — Alexandria: ASCD.
7. G'ulomov, S., & Karimova, M. (2021). Pedagogik texnologiyalar. — Toshkent: O'zbekiston nashriyoti.
8. Andrade, H.L., & Du, Y. (2007). Student Responses to Criteria-Referenced Self-Assessment. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 32(2), 159–181.
9. Stiggins, R.J. (2005). From Formative Assessment to Assessment FOR Learning: A Path to Success in Standards-Based Schools. *Phi Delta Kappan*, 87(4), 324–328.
10. Salomova, D. (2023). Baholashning motivatsion funksiyalari va ularni ta'limga integratsiyalash. — Toshkent: Innovatsion ta'lim markazi.
11. OECD (2013). *Synergies for Better Learning: An International Perspective on Evaluation and Assessment*. — Paris: OECD Publishing.
12. McMillan, J.H. (2014). *Classroom Assessment: Principles and Practice for Effective Standards-Based Instruction*. — Boston: Pearson.